

УДК 378.018.43

Мороз Світлана Анатоліївна

кандидат наук з державного управління,
старша наукова співробітниця навчально-науково-виробничого центру
Національний університет цивільного захисту України, м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0002-2696-1278
ra_ekma@yahoo.com

Романовський Олександр Георгійович

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедру педагогіки
і психології управління соціальними системами імені академіка І.А.Зязюна
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0002-0602-9395
romanovskiy_a_khpi@ukr.net

Мороз Володимир Михайлович

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри педагогіки
та психології управління соціальними системами ім.акад. І.А.Зязюна
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0003-0796-5035
moroz32@rambler.ru

Домбровська Світлана Миколаївна

доктор наук з державного управління, професор, начальник навчально-науково-виробничого центру
Національний університет цивільного захисту України, м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0002-8627-0057
dombrovskasv@gmail.com

Грень Лариса Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
провідна наукова співробітниця навчально-науково-виробничого центру
Національний університет цивільного захисту України, м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0003-4466-6018
mega_lgren@ukr.net

Помаза-Пономаренко Аліна Леонідівна

кандидат наук з державного управління, начальник наукового відділу з проблем державної безпеки
Національний університет цивільного захисту України, м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0001-5666-9350
a_pp_l@i.ua

ДИСТАНЦІЙНА ФОРМА ЗДОБУТТЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ ДУМКИ СТУДЕНТІВ ЩОДО ЯКОСТІ, ПЕРЕВАГ І НЕДОЛІКІВ

Анотація. Стаття містить результати аналізу наукової літератури щодо проблематики використання інформаційно-комунікаційних технологій у системі дистанційної освіти, а також напрямів вирішення питань забезпечення якості здобутої у її межах вищої освіти. Переважна більшість наукових досліджень, особливо в межах вітчизняної наукової думки, була виконана за допомогою теоретичних методів наукового пізнання та зосереджувалась на теорії, системі, законах, ідеях та парадигмах знань щодо дистанційної освіти та її якості. Такий підхід дещо звужує фокус розгляду відповідного феномену, адже питання практики функціонування окремих елементів відповідної системи залишаються відкритими для подальших наукових пошуків. На відміну від вітчизняних учених зарубіжні дослідники зосереджують свою увагу на вирішенні питань ефективності функціонування системи дистанційної освіти та використовують для цього суто емпіричні методи дослідження. З огляду на брак висвітлення у вітчизняній науковій літературі здобутих за допомогою емпіричних методів наукового пізнання результатів досліджень феномену якості вищої освіти в системі дистанційної форми її здобуття та факт існування запиту з боку суб'єктів державного управління розвитком системи вищої освіти, так само як і з боку адміністрацій закладів вищої освіти, на результати таких наукових пошуків, авторами публікації

пропонуються до уваги та подальшого обговорення результати аналізу проведеного у 2018/19 навчальному році опитування студентів «Ставлення до дистанційної освіти та оцінювання її якості». Стаття містить результати аналізу відповідей респондентів щодо очікуваної якості здобутої в межах дистанційної форми навчання вищої освіти. Отримані авторами результати подаються через призму умовного порівняння якості вищої освіти, здобутої в системі денної та заочної форм навчання. Крім того, у статі висвітлено результати оцінювання студентами значущості основних переваг та недоліків дистанційної форми навчання, за результатами аналізу яких було опрацьовано пропозиції щодо можливості підвищення якості вищої освіти в межах дистанційної форми її здобуття, а також напрямів удосконалення змісту та практики реалізації державної політики щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті.

Ключові слова: дистанційна освіта; інформаційно-комунікаційні технології; якість вищої освіти; опитування студентів; переваги та недоліки дистанційної освіти.

1. ВСТУП

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Проблематика якості вищої освіти з огляду на свою неабияку значущість для забезпечення суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку країни позиціонує на рівні пріоритетної для свого розв'язання. Така увага з боку наукової спільноти до проблематики якості освіти обумовлена її безпосереднім зв'язком з феноменом якості життя населення. Розроблена свого часу Т. Шульцем та Г. Беккером теорія людського капіталу доводить існування прямої залежності між рівнем інвестицій в освіту людини та рівнем її добробуту. Досліджуючи питання ефективності інвестування в людський капітал, Г. Беккер визначив декілька емпіричних феноменів, зміст яких потребував роз'яснення в контексті актуальної на той час економічної доктрини наукового знання. На думку вченого, аналіз змісту тих чи інших складових людського капіталу може бути розбудованим зокрема й навколо таких питань, як-от: темпи зростання добробуту в залежності від рівня освіти; залежність між рівнями безробіття та освіти; залежність між віком людини та рівнем її освіти (обсягу знань, умінь, навичок та кваліфікацій), розглянутої через призму мобільності трудового ресурсу; взаємозв'язок між обдарованістю людини та рівнем її освіти тощо [1]. Узагальнення Г. Беккера щодо залежності між якістю освіти та добробутом суб'єкту (людини, організації, держави) знаходять на своє підтвердження в межах сучасної економічної теорії, але з акцентом уваги на місце та роль знань як продуктів освіти. Досліджуючи проблематику впливу рівня освіти та інновацій на рівень життя населення країн Європейського Союзу, А. Мігала-Вархол (Aldona Migala-Warchol) та М. Пастернак-Маличка (Monika Pasternak-Malicka) обґрунтували можливість використання так званого синтетичного показника соціально-економічного розвитку для відображення ефекту відповідної дії. На думку вчених, підсумкове значення відповідного синтетичного показника обумовлюється рівнем прояву таких детермінант, як: економіка та фінанси; наука та технології, освіта та рівень життя; здоров'я. Було встановлено, що зміна рівня позиціонування однієї з детермінант неминуче призводить не лише до зміни значення самого синтетичного показника, а й до зміни інших його складових. Найбільш відчутною за рівнем своєї рефлексії виявилась залежність рівня життя від рівня розвитку науки та технології, а також освіти. Розраховуючи значення коефіцієнту лінійної кореляції Пірсона між відповідними детермінантами, А. Мігала-Вархол та М. Пастернак-Маличка виявили той факт, що збільшення показника на одну одиницю виміру для детермінант «наука та технології» і «освіта» обумовлює зростання синтетичного показника соціально-економічного розвитку на 0,39 та 0,43 одиниць виміру відповідно [2, с. 314]. На

переконання вчених, інвестування в людські навички (освіту) є найбільш дешевим способом для підвищення як рівня конкурентоспроможності економіки та прискорення темпів економічного розвитку, так і для зростання рівня життя населення..

Сьогодні переважна більшість визнаних у світі методологій оцінювання якості життя населення передбачає необхідність оцінювання експертом якості освіти з подальшим використанням отриманого показника на рівні однієї з складових підсумкового результату. Наприклад, методології розрахунку якості (рівня) життя від Організації економічного співробітництва та розвитку, Європейського фонду з питань поліпшення життя та умов праці, Європейського комітету статистичних систем, Організації Об'єднаних Націй, Інституту Легатум, Інституту Геллапа та багатьох інших міжнародних інституцій передбачають оцінювання якості освіти на рівні однієї з інтегральних складових підсумкового результату [3]. Система індикаторів оцінки якості життя, яка була опрацьована фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи у межах відповідної національної матриці, також ідентифікує якість освіти на рівні однієї з інтегральних складових.

Приймаючи до уваги неабияку соціальну, економічну, політичну, духовну тощо значущість якості вищої освіти Міністерство освіти і науки України (МОН) визначило питання забезпечення якості вищої освіти на рівні пріоритетних до вирішення в межах напрямів реалізації змін у вищій освіті на 2018-2019 рр. [4]. Така цілеспрямованість діяльності профільного до питань освіти і науки міністерства була підтверджена його керівником під час роботи міжнародної конференції «Розбудова системи забезпечення якості вищої освіти в Україні» (11-12.06.2019, м. Київ – Київський національний торговельно-економічний університет). У своїй доповіді на пленарному засіданні науково-комунікативного заходу Міністр освіти і науки України звернула увагу на пріоритети державної політики у сфері вищої освіти та особливості формування нових трендів у забезпеченні її якості. Відповідно до визначених урядовцем пріоритетів забезпечення якості вищої освіти повинно відбуватись за такими основними напрямками роботи: дотримання європейських стандартів у розвитку вищої освіти; усвідомлення нового розуміння змісту та процедур забезпечення якості; реалізації схвалених Урядом напрямів реформування вищої освіти; вдосконалення системи забезпечення якості [5]. На думку фахівців МОН, перший з вище наведених напрямів розкривається через призму: пріоритетів розвитку вищої освіти в країнах ЄС (запобігання невідповідності здобутих під час освіти компетентностей потребам майбутнього; створення всеохоплюючих систем вищої освіти; забезпечення внеску закладів вищої освіти (ЗВО) в інноваційну економіку; підтримка високоефективних та продуктивних систем вищої освіти); компетентностей, які ЄС визначає найбільш важливими для розвитку вищої освіти (цифрові компетенції високого рівня; автономія; критичне мислення здатність до вирішення проблем). Акцент уваги на «необхідності створення всеохоплюючих систем вищої освіти» та «забезпеченні підтримки високоефективних систем вищої освіти» дозволяє ідентифікувати інформаційні технології на рівні інструментарію забезпечення здобуття вищої освіти та контролю її якості.

Питання інформатизації освіти не є принципово новими для вітчизняного простору вищої освіти. Про сталість традицій використання інформаційних технологій у розв'язанні проблем забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки суспільно-політичної, соціально-економічної, науково-технічної, національно-культурної діяльності в усіх без винятку сферах загальнодержавного значення свідчить факт прийняття в 1998 році Закону України «Про Національну програму інформатизації». Залишаючи поза увагою аналіз значущості цього нормативно-правового акту для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією, звернемо увагу на те із завдань Національної програми

інформатизації, зміст якого апелює до необхідності «створення загальнодержавної мережі інформаційного забезпечення науки, освіти, культури, охорони здоров'я тощо» [6]. У межах цього документу законодавець визначає «інформатизацію науки, освіти, культури, охорони довкілля та здоров'я людини, державного управління, національної безпеки та оборони держави, пріоритетних галузей економіки» на рівні однієї з функцій державних органів у реалізації Національної програми інформатизації. Питання інформатизації освіти набули своєї інституалізації у змісті норм Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») (Постанова КМУ від 03.11.1993 р., №896), Національної доктрини розвитку освіти (Указ Президента України від 17.04.2002 р., №347/2002), Положення про Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів (Постанова КМУ від 17.03.2004 р., №326), Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в Європейський освітній простір (Наказ МОН від 31.12.2004, №998), Державної програми «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006-2010 роки (Постанова КМУ від 07.12.2005 р., №1153), Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» (Закон України від 09.01.2007 р., №537-V), Положення про дистанційне навчання (Наказ МОН України від 25.04.2013 р., № 466), Законів України «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про освіту» тощо.

Питання інформатизації освіти, у тому чи іншому аспекті прояву свого складного та багатогранного змісту, були ідентифіковані Національною академією педагогічних наук України (НАПН України) на рівні пріоритетних напрямів наукових досліджень у 2018–2022 рр. Серед таких напрямів загальні збори НАПН України своїм рішенням від 17.11.2017 р. ухвалили: теоретико-методологічні, методичні та технологічні засади інформатизації освіти; інформаційно-аналітичний супровід освітньої діяльності, проектування інформаційно-освітнього середовища та електронних ресурсів; формування мережного освітнього середовища та його інтеграція з традиційними системами навчання; формування інформаційної культури суб'єктів освітнього процесу та забезпечення інформаційної безпеки освітньої діяльності в мережах; створення і застосування комп'ютерно орієнтованих навчальних систем, мультимедійних технологій, електронних ресурсів і засобів навчання на основі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) [7]. Кожен з цих напрямів не лише може, а й повинен розглядатись через призму проблематики якості вищої освіти, тим більше, що відповідні напрями концептуалізовані авторами документу в межах спільного з проблематикою якості вищої освіти розділу «Якість освіти. Інформаційне освітнє середовище».

Крім того, слід звернути увагу на той факт, що питання інформатизації освіти досить вдало корелюються зі змістом сформульованих Президентом України В.О. Зеленським ініціатив щодо оцифрування переважної більшості державних послуг («країна в смартфоні» – запровадження в дію системи «е-послуг»; забезпечення можливості громадянам контролювати владу та її дії через індивідуальні пристрої електронного зв'язку) та переведення у віртуальний простір окремих процесів та процедур виконання державою своїх функцій («уряд в смартфоні» – запровадження електронних адміністративних регламентів; автоматизація системи прийняття та контролю державно-управлінських рішень). З метою інституціонального та технічного забезпечення цих напрямів роботи Офіс Президента України 17.08.2019 р. розпочав аудит готовності телекомунікаційної сфери України до інтеграції з єдиним цифровим ринком Європейського Союзу (EU Digital Single Market – DSM). На переконання радника Президента України з digital-напрямку М.А. Федорова, «команда Президента чітко розуміє, що подальше прискорення економічного та соціального розвитку

можливе лише за умови цифрових перетворень. Ми хочемо та готові швидко виконати всі умови, щоб стати частиною ініціативи ЄС зі створення єдиного цифрового ринку. Для України це – надпотужні цифрові та економічні перспективи» [8]. Така увага з боку Президента України до реалізації потенціалів диджиталізації свідчить не лише про перспективи продукування та розвитку певних інновацій, а й про необхідність їх пріоритетного використання в усіх сферах суспільного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання цієї проблеми і на які спираються автори. Вище ми звернули увагу на той факт, що проблематика інформатизації освіти не є принципово новим об’єктом наукової уваги вітчизняних дослідників. Вагомий внесок у розв’язання науково-прикладної проблеми диджиталізації освіти було здійснено В.Б. Артеменком, О.С. Воронкіним, Т.М. Забороною та ін. (розглянуто особливості використання інформаційних технологій в освіті; розкрито зміст алгоритмів розбудови систем електронного навчання) [9], Б.П. Бочаровим, М.Ю. Воєводиною (визначено напрями впровадження інформаційних технологій у навчальний процес та систему управління навчальним закладом) [10], В.Ю. Биковим (викладено основи теорії моделювання організаційних систем відкритої освіти; проведено аналіз сучасних підходів та інструментів розвитку системи освіти) [11], В.І. Гриценком, В.Б. Артеменком, А.Ф. Манако та ін. (обґрунтовано напрями реалізації безперервної освіти в умовах інформаційного суспільства; розглянуто вплив технологій безперервної освіти на формування і розвиток інноваційних електронних науково-освітніх просторів) [12], Р.С. Гуревичем, М.Ю. Кадемією, М.М. Козяром (розглянуто сутність і зміст взаємодії освітніх та інформаційних технологій; визначено особливості використання ІКТ в умовах інформатизації сфер життєдіяльності суспільства) [13], Н.Т. Задорожною, Т.В. Кузнецовою, А.В. Кільченко та ін. (розглянуто методологічні аспекти інформатизації менеджменту наукової діяльності установ НАПН України; проведено аналіз змісту та практики використання методів побудови вебсистем в освітньому середовищі) [14], В.В. Лапінським, А.Ю. Пилипчуком, М.П. Шишкіною (розглянуто проблеми розробки ІКТ для інформатизації системи освіти; проведено аналіз ефективності використання ІКТ в освіті та надано рекомендації щодо напрямів її підвищення) [15] та іншими вченими.

Серед останніх наукових праць зарубіжних учених слід звернути увагу на ті з них, які були підготовлені: Г. Булменом (George Bulman) та Р. Фейрлієм (Robert W. Fairlie) – досліджено вплив інформаційних технологій на результати навчання; оцінено економічний ефект від запровадження та використання інформаційних технологій через призму результатів освітньої діяльності [16]; Н. Бурбулесом (Nicholas Burbules) – розглянуто ризики використання інформаційних технологій в освіті; визначено напрями підвищення рівня ефективності використання інформаційних технологій у повсякденній педагогічній практиці викладача) [17]; С.П. Йохном (Surej P. John) – висвітлено актуальні питання використання ІКТ у системі вищої освіти [18]; Д.Д. Ноблем (Douglas D. Noble) – наведено результати критичного аналізу потенціалу використання інформаційних технологій в освіті [19]; Д. Хавквідгем (David Hawkrigde) та Т. Вінцентом (Tom Vincent), Г. Халесом (Gerald Hales) – розглянуто потенціали використання ІКТ у системі освіти осіб з обмеженими можливостями [20]; А. Ху (Xu Anxin) та Г. Ченом (Chen Guisong) – проведено аналіз ефективності інтегрування інформаційних технологій у навчальний процес та залежності результатів навчання від рівня володіння студентами інформаційними технологіями [21] та іншими дослідниками.

Результати порівняльного аналізу змістовного спрямування вітчизняних наукових досліджень з відповідними за напрямом дослідженнями, виконаними за межами вітчизняного наукового простору, свідчать про існування певної різниці між векторами

в організації наукових пошуків. Переважна більшість вітчизняних дослідників зосереджена на з'ясуванні змісту та практики використання інформаційних технологій в освіті, водночас зарубіжні вчені фокусують свою увагу на питаннях аналізу доцільності та ефективності диджиталізації процесів в освітянській галузі. Отже, ми можемо вести мову про формування певного підґрунтя для зміни парадигми в дослідженні проблематики використання ІКТ в освіті з теоретико-методологічних аспектів відповідного феномену (зміст та принципи; система, структура та методи пізнання об'єкту уваги тощо) на суто практичні особливості його функціонування та розвитку (умови ефективності використання; оцінювання ефекту від запровадження тощо). У контексті формування нового напрямку в організації наукових пошуків авторами статті було поставлено проблемне питання щодо здатності ІКТ забезпечити якість здобутої за їх допомогою освіти. Відповідь на це питання не є однозначною та такою, яка може бути надана без додаткового обґрунтування змісту деяких складових системи прояву його категоріального змісту. Наприклад, опрацювання підходів до вирішення порушеного питання може бути здійснено через призму: економічного ефекту (яка саме частка підсумкового результату освітньої діяльності була обумовлена використанням інформаційних технологій); комунікаційних ризиків (аналіз ефекту від перенесення навчальної комунікації у віртуальний простір; розуміння особливостей суб'єктно-об'єктної взаємодії між учасниками навчальної комунікації); змісту системи оцінювання якості та технологій її використання (що є предметом оцінювання та які критерії для його проведення використовуються; алгоритм проведення експертизи) тощо. Кожен з цих напрямів, з огляду на неабияку свою значущість для конкретизації змісту нової парадигми дослідження феномену використання ІКТ в освіті, потребує окремої уваги вчених.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Незважаючи на достатню увагу вітчизняних учених до проблематики обґрунтування змісту інформаційних технологій в освіті, окремі питання в її межах все ще залишаються відкритими для подальших наукових розвідок. Наприклад, сформульоване нами вище питання щодо якості здобутої за допомогою ІКТ освіти, незважаючи на свою неабияку значущість для вдосконалення практики їх використання, не було вирішене. Безумовно, у межах окремої публікації ми не можемо вирішити це питання в повному обсязі, адже відповідний напрям наукової роботи потребує, з одного боку, на проведення додаткових досліджень, а з іншого – суттєвого збільшення обсягів подання отриманих наукових результатів. Беручи до уваги недостатність наявних у розпорядженні авторів публікації ресурсів для розширення фокусу наукової уваги, а також з огляду на об'єктивну обмеженість обсягів цієї наукової роботи, нами було прийнято рішення про доцільність зосередження на тому напрямі наукового дослідження, який пов'язано з оцінюванням об'єктами навчальної комунікації якості здобутої за допомогою ІКТ освіти. Цей напрям було актуалізовано на рівні вищої освіти з фокусом уваги на думці студентів щодо якості дистанційної освіти, адже саме ця форма здобуття фахових знань найбільш повно використовує потенціали ІКТ для прийому / передачі навчальної інформації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). За результатами аналізу думки студентів щодо очікуваної якості здобутих у системі дистанційної освіти знань, а також оцінювання ними значущості основних переваг та недоліків дистанційної форми навчання визначити напрями вдосконалення практики використання ІКТ у системі дистанційної освіти на бакалаврському та магістерському рівнях її здобуття.

2. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Вирішення питання щодо аналізу якості вищої освіти, отримання фаху за якою відбулось у межах дистанційної форми її здобуття, може бути здійснено в контексті двох відносно самостійних напрямів в організації наукових пошуків. В основу першого напрямку покладено використання інструментарію теоретико-методологічного підходу до розуміння змісту предмету наукової уваги, а саме – використання теоретичних методів наукового пізнання з акцентом уваги вченого на теорії, системі законів, ідеях та парадигмах знань. Другий напрям передбачає дослідження практики функціонування (прояву змісту) предмету наукової уваги за допомогою практичних наукових методів з фокусуванням дослідника на емпіричних поняттях, правилах та моделях, а також на результатах взаємодії обраного предмету з іншими елементами відповідної системи. На жаль, емпіричні методи наукового пізнання, з огляду на відносну складність їх використання, все далі частіше втрачають свою популярність у межах реалізації тих чи інших напрямів наукових досліджень. Використання вченим суто інструментарію методів теоретичного дослідження, обумовлює не лише зниження рівня якості наукового пошуку (зменшення джерел отримання інформації є причиною звуження кола наукового пошуку), а за певних умов, і викривлення змісту предмету наукової уваги вченого. Безумовно, використання вченими так званих універсальних методів (методи, які можуть бути використані одночасно як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях, наприклад, абстрагування; аналіз і синтез; індукція та дедукція; моделювання тощо) дещо нівелює вище наведені загрози, але водночас не може гарантувати дотримання дослідником принципів комплексності та системності розгляду предмету безпосередньої уваги. За результатами проведеного нами аналізу змісту наукових публікацій, можемо констатувати той факт, що вирішення питань забезпечення якості вищої освіти в межах дистанційної форми її здобуття відбувалось з використанням ученими переважно теоретичних методів наукового пізнання, а, отже, і рівень достовірності отриманих результатів, як правило, не є достатньо високим. З метою уникнення можливості подальшого розвитку диспропорції у використанні теоретичних та практичних методів наукового пізнання авторами публікації було прийнято рішення про дослідження визначеного нами вище предмету наукової уваги за допомогою одного з емпіричних методів, а саме методу опитування. Обрання опитування на рівні одного з основних інструментів отримання інформації було обумовлено, з одного боку, простотою його використання та можливістю суттєвого збільшення кількості залучених до аналізу проблематики експертів, а з іншого – можливістю отримати достовірну інформацію (традиційно вважається, що отримана в результаті анонімного опитування інформація є більш об'єктивною). Крім того, використання методу опитування у формі анкетування дозволило авторам публікації залучити до його проведення в якості інтерв'юєрів, безумовно після попередньо проведеного навчання, студентів магістерської програми. Такий крок організаторів дослідження сприяв не лише залученню студентської молоді до участі в науково-дослідній роботі, що само по собі вже може бути розглянуто на рівні додатково отриманого результату, а й підвищенню якості проведеної роботи. Підвищення якості анкетування обумовлено перш за все тим фактом, що респонденти традиційно довіряють, а відповідно і надають більш відверті відповіді, саме тим з інтерв'юєрів, які є близькими до них за своїм віком та соціальним статусом (наявність спільних цінностей та відсутність значної розбіжності у віці зазвичай сприяє встановленню довіри між суб'єктом та об'єктом опитування). Залучення студентської молоді до участі у зборі інформації в якості суб'єктів опитування (інтерв'юєрів) є не лише корисним (набуття студентами досвіду збору інформації; участь у науково-дослідній

роботі тощо), а й виправданим (підвищення якості проведення опитування за рахунок встановлення довірливих стосунків між інтерв'юером та експертом) кроком з боку організаторів дослідження.

Організація та проведення опитування «Ставлення до дистанційної освіти та оцінювання її якості» стало другим етапом в реалізації авторської програми позагрантового проєкту «Оцінка якості вищої освіти» (автор С.А. Мороз), участь у якому на рівні контрагентів взяли Балтійська Міжнародна Академія (м. Рига, Латвія) та Інститут міжнародної та порівняльної освіти Пекінського педагогічного університету (м. Пекін, Китай). Результати опитування латвійських та китайських студентів, були отримані в межах реалізації програмних заходів першого етапу відповідного проєкту (фокус уваги було зосереджено на оцінюванні студентами якості вищої освіти без прив'язування до форми її здобуття), були оприлюднені нами в межах декількох попередньо виконаних наукових працях [22-24]. У межах цієї публікації ми маємо намір провести аналіз результатів опитування студентів вітчизняних ЗВО щодо оцінювання ними переваг та недоліків дистанційної форми навчання, а також якості отриманих за допомогою ІКТ знань. Можливість використання студентів на рівні суб'єктів експертного оцінювання була свого часу обґрунтована В.П. Садковим та В.М. Бабаєвим. Отже, поділяючи думку вчених про необхідність залучення студентів до процедур забезпечення ЗВО якості освітньої діяльності та якості вищої освіти [25], вважаємо за доцільне залишити наше вподобання (вибір) щодо категорії респондентів без будь-яких додаткових пояснень.

Відповідно до процедур другого етапу проєкту («Ставлення до дистанційної освіти та оцінювання її якості») його автором була розроблена анкета. Формулювання змісту анкети відбулось з урахуванням методичних порад С. Садмана (Seymour Sudman), Н. Бредберна (Norman M. Bradburn) та Н. Шварца (Norbert Schwarz) щодо особливостей формулювання питань анкети (питання анкети повинні сприйматися через призму форми соціальної бесіди) та черговості їх подання [26]. Запропонована в межах опитування анкета містила дванадцять питань, зміст за трьома з яких було покладено в основу формулювання мети цієї публікації.

В опитуванні взяли участь 544 респонденти віком від 18 до 35 років з Харківської, Полтавської, Сумської, а також підконтрольних Україні частин Донецької та Луганської областей. Серед отриманих організаторами дослідження заповнених анкет 17, з огляду на своє некоректне заповнення, виявились не придатними для подальшого аналізу. Отже, наведені нижче узагальнення були сформульовані відповідно до результатів аналізу 527 анкет. Незважаючи на достатню кількість залучених до опитування в якості респондентів студентів, отримані результати не є репрезентативними, а отже, не можуть бути екстрапольовані в повному обсязі на генеральну сукупність. Безумовно, цей факт дещо знижує практичну цінність проведеної нами роботи. Разом з тим відхилення вибіркової сукупності від генеральної, на нашу думку, не є принциповим, а отже, сформульовані за результатами аналізу висновки, у переважній більшості свого змісту, можуть бути взяті до уваги як суб'єктами державного управління функціонуванням та розвитком системи вищої освіти, так і безпосередньо адміністраціями ЗВО на рівні інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень.

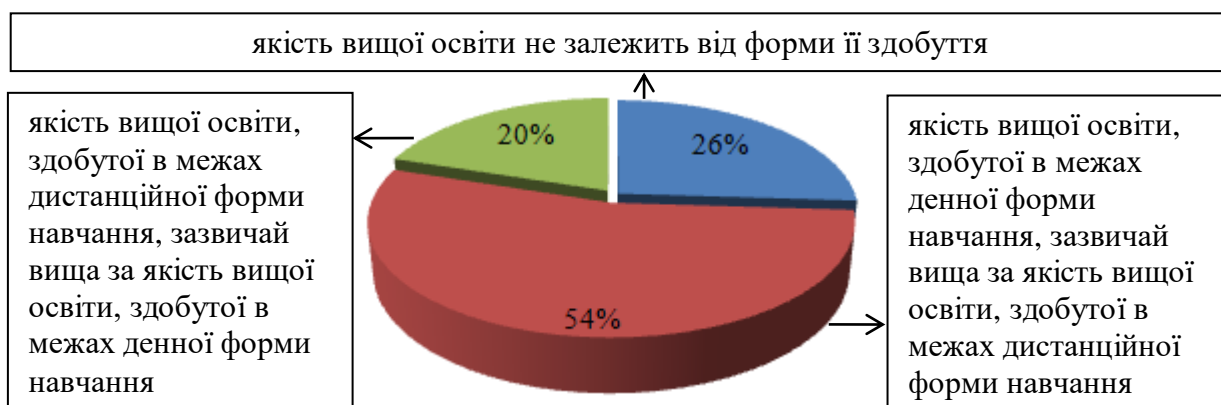
3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відповідно до програми реалізації заходів другого етапу проєкту «Оцінка якості вищої освіти» респондентам було запропоновано відповісти на питання анкети «Ставлення до дистанційної освіти та оцінювання її якості». Перелік запропонованих

для оцінювання респондентами напрямів було конкретизовано за результатами попередніх співбесід зі студентами, тобто організатори дослідження перед формулюванням можливих до вибору (оцінювання) тверджень виявили найбільш актуальні з них. Перед проведенням анкетування респондентам (студентам) було пояснено зміст питань анкети та шкалу оцінювання рівня прояву того чи іншого феномену. Такий крок у проведенні анкетування дозволив організаторам дослідження мінімізувати вплив ризику нерозуміння респондентами предмету безпосередньої уваги та методики його експертного оцінювання.

Одним з найбільш важливих, з огляду на обраний нами напрям наукового пошуку, питань анкети було питання щодо оцінювання якості вищої освіти, здобуття якої відбулось у межах денної та дистанційної форм навчання, тобто респондентам було запропоновано здійснити порівняння якості вищої освіти, здобутої в межах відповідних форм. Результати експертної оцінки студентів подано на рисунку 1.

Рис.1. Порівняння якості вищої освіти здобуття якої відбулось у межах денної та дистанційної форм навчання

Беручи до уваги поданий у межах рисунку 1 розподіл уподобань респондентів щодо вибору ними того чи іншого твердження, можемо сформулювати такі основні узагальнення.

По-перше, переважна більшість студентів (54%) переконана в тому, що якість вищої освіти, здобутої за денною формою навчання, є вищою за умови її порівняння з відповідною якістю в межах дистанційної форми навчання. Такий результат був цілком очікуваним організаторами опитування, адже на етапі консультування зі студентами щодо змісту анкети потенційні респонденти, у переважній своїй більшості, підтримували саме таку думку. Таке вподобання з боку студентів може бути пояснено відсутністю в Україні сталих традицій у функціонуванні системи дистанційної освіти, а також недостатньо повною готовністю представників суспільства прийняти дистанційну форму на рівні відносно самостійної та такої, яка здатна забезпечити високий рівень якості отриманих за її допомогою знань. Таке наше припущення було підтверджено під час декількох вибірково проведених інтерв'ю з представниками кадрових служб та роботодавцями. Разом з тим, ми не можемо вважати відсутність популярності дистанційної форми навчання серед потенційних споживачів освітніх послуги необ'єктивним явищем. Наприклад, лише 65% університетів США визначили розвиток дистанційного навчання на рівні стратегічного напрямку свого розвитку [27]), тобто майже кожен третій університет країни, система вищої освіти якої має сталі традиції та позитивні результати функціонування дистанційної форми навчання, не визнає перспективи розвитку відповідної форми навчання. Отже, виникає ситуація, за якої дистанційна форма навчання, з одного боку, все далі частіше розглядається

потенційними споживачами освітянських послуг на рівні альтернативної форми отримання професійних знань у системі вищої освіти, а з іншого – її якість не відповідає існуючим на ринку праці запитам.

По-друге, кожен п'ятий респондент (20%) переконаний у тому, що якість вищої освіти, здобутої в межах дистанційної форми навчання, є вищою за умови її порівняння з якістю вищої освіти, здобутої в межах денної форми навчання. З прийняттям до уваги того факту, що 26% респондентів заперечують існування залежності якості вищої освіти від форми її здобуття, наведений вище результат є достатньо відчутним за своєю значущістю. Іншими словами, 46% опитаних студентів лояльно ставляться до дистанційної форми здобуття якості вищої освіти. Такий результат став несподіваним для організаторів опитування, адже під час попередньо проведених вибіркового інтерв'ю студенти демонстрували певну недовіру до дистанційної форми навчання та висловлювали сумнів щодо якості здобутих за її допомогою знань. Незважаючи на достатній рівень підтримки дистанційної форми навчання з боку студентів, факт відносної стриманості респондентів щодо оцінювання якості вищої освіти, здобутої в її межах, суттєво впливає на підсумкову експертну оцінку. Серед найбільш вагомих причин відсутності популярності дистанційної форми навчання серед здобувачів вищої освіти, на нашу думку, є відсутність культури самостійної та системної роботи об'єкту навчальної комунікації щодо здобуття знань та формування професійних навичок за допомогою ІКТ. Іншими словами, здобувачі вищої освіти, у переважній своїй більшості, потребують постійного емоційного впливу з боку суб'єктів прийому / передачі знань. Крім того, під час вибіркового інтерв'ю зі студентами було виявлено невисокий рівень мотивації в останніх щодо здобуття професійних знань. У межах денної форми навчання низький рівень мотивації студентів компенсується, як правило, педагогічною майстерністю викладача та його здатністю постійно підтримувати зацікавленість здобувачів вищої освіти як конкретною навчальною дисципліною, так і до відповідною спеціальністю. На умовному рівні можемо припустити, що саме ті студенти, які надали перевагу твердженню про те, що «якість вищої освіти, здобутої в межах дистанційної форми навчання, зазвичай вища за якість вищої освіти, здобутої в межах денної форми навчання» є найбільш мотивованими та такими, що здатні навчатися самостійно. Іншими словами, лише кожен п'ятий студент у межах системи вищої освіти має стійку мотивацію до навчальної діяльності. Таке наше узагальнення не має прямого відношення до предмету дослідження та потребує додаткової перевірки в межах окремих напрямів наукових пошуків.

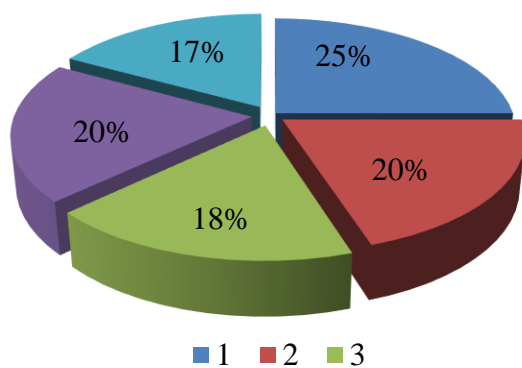

Рис. 2. Значущість переваг дистанційної форми навчання

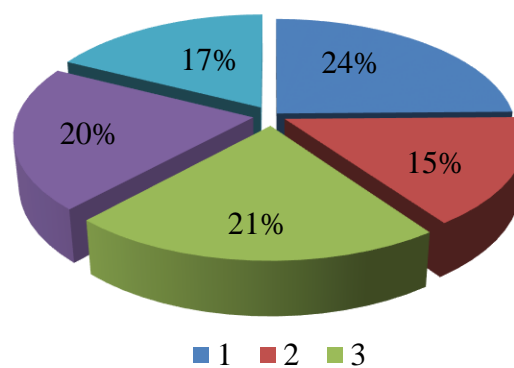

Рис. 3. Значущість недоліків дистанційної форми навчання

Цікавим напрямом у реалізації потенціалів опитування «Ставлення до дистанційної освіти та оцінювання її якості» стало з'ясування результатів оцінювання студентами значущості окремих переваг та недоліків дистанційної форми навчання. Результати первинного аналізу відповідей респондентів наведені на рисунках 2 та 3 відповідно.

Відповіді респондентів щодо оцінювання значущості тих чи інших переваг дистанційної форми навчання (рисунок 2) розподілилися так (номер нижче наведеного переліку відповідає номеру сектору діаграми):

1 – можливість здобувача вищої освіти не прив'язуватись до терміну засвоєння навчальної програми, тобто можливість збільшити або зменшити час засвоєння навчальної програми (можливість навчатись у зручному темпі) – підсумкова частка значущості цього фактору дорівнює 25%;

2 – можливість отримання фахових знань у тих ЗВО, навчання в яких у межах традиційних форм навчальної комунікації не є доступним, наприклад, з огляду на вартість навчання або територіальну віддаленість конкретного ЗВО – підсумкова частка значущості цього фактору дорівнює 20%;

3 – можливість мінімізувати ризик упередженого ставлення суб'єктів навчальної комунікації (суб'єкта поточного та підсумкового контролю знань) до здобувача вищої освіти – підсумкова частка значущості цього фактору дорівнює 18%;

4 – можливість засвоєння навчальної програми в зручний час та в комфортних для здобувача вищої освіти умовах – підсумкова частка значущості цього фактору дорівнює 20%;

5 – можливість впливу на конфігурацію навчальної програми в межах обраної спеціальності (забезпечення індивідуального підходу) – підсумкова частка значущості цього фактору дорівнює 17%.

Беручи до уваги результати оцінювання респондентами значущості тих чи інших переваг дистанційної форми навчання (рисунок 2) можемо сформулювати такі основні узагальнення. По-перше, найбільш значущою перевагою дистанційної форми навчання, на думку респондентів, є рівень свободи здобувача вищої освіти у виборі темпу засвоєння навчального матеріалу. На нашу думку, надання переваги саме цьому фактору пов'язано з тим, що переважна більшість здобувачів вищої освіти, особливо студентів старших курсів, поєднує навчання у ЗВО з професійною діяльністю. Поєднання студентом процесу здобуття вищої освіти за денною формою навчання з трудовою діяльністю, як правило, обумовлює актуалізацію виникнення ризику збігу часу проведення аудиторних занять з часом виконання службових обов'язків на робочому місці. Іншими словами, поєднуючи навчання у ЗВО з трудовою діяльністю, студент досить часто змушений робити вибір між необхідністю відвідувати заняття та обов'язком виконувати виробничі завдання безпосередньо на своєму робочому місці. Дистанційна форма навчання, за оцінкою респондентів, сприяє вирішенню цієї суперечності. По-друге, серед переваг дистанційної форми освіти найменший рівень значущості було визначено для можливості здобувача вищої освіти впливати на конфігурацію навчальної програми та зменшувати ризик упередженого ставлення з боку суб'єктів навчальної комунікації (17% та 18% відповідно). Такий результат виявився дещо неочікуваним для організаторів дослідження, адже з одного боку, експерти визначили найбільший рівень значущості саме для того фактору, природа виникнення якого має нерозривний зв'язок з феноменом свободи (можливість навчатись у зручному темпі – 25%), а з іншого боку, респонденти своїми оцінками мінімізували значущість потенціалу дистанційної форми навчання щодо можливості забезпечення індивідуального підходу (можливість впливу на конфігурацію навчальної програми – 17%). Крім того, порівняно низька значущість фактору можливості

мінімізації ризику упередженого ставлення з боку суб'єктів навчальної комунікації до здобувачів вищої освіти (18%) в оцінках переваг дистанційної форми навчання експертами дещо порушує усталену серед здобувачів вищої освіти думку про те, що науково-педагогічні працівники упереджено або не відповідно ставляться до студентів [28]. Аналіз причин виникнення цієї суперечності знаходиться поза межами обраного нами предмету наукового пошуку, а отже, може бути проведеним під час окремого наукового дослідження. По-третє, високий рівень значущості серед переваг дистанційного навчання в оцінках респондентів отримали такі фактори, як-от: можливість здобути вищу освіту в тих ЗВО, навчання в яких, у межах традиційних форм організації навчального процесу, для конкретної людини неможливе (висока вартість навчання та/або значна територіальна віддаленість від місця постійного проживання) та можливість навчатись у зручний час. Обидва ці фактори за своїм змістовним спрямуванням тяжіють до реалізації потенціалів стану свободи, а отже, саме цей феномен, на нашу думку, повинен бути покладений в основу формулювання підсумкового висновку за відповідним напрямом проведеного нами аналізу.

Відповіді респондентів щодо оцінювання значущості тих чи інших недоліків дистанційної форми навчання (рисунок 3) розподілились так (номер нижче наведеного переліку відповідає номеру сектору діаграми):

1 – недосконалість системи мотивації в об'єкта навчальної комунікації, а також недостатній рівень його самоорганізації та відповідальності – підсумкова частка значущості цього фактору дорівнює 24%;

2 – недосконалість технології та методики прийому / передачі навчальної інформації (знань), а також процедур оцінювання результатів навчання – підсумкова частка значущості цього фактору дорівнює 15%;

3 – обмеженість дистанційної форми навчання у формуванні практичних умінь та навичок (відсутність можливості забезпечити так звану живу практику) – підсумкова частка значущості цього фактору дорівнює 21%;

4 – неможливість своєчасно вплинути (скорегувати) помилкові дії об'єкту навчального процесу (тривалість часу між виконанням завдання об'єктом навчальної комунікації та отриманням коментарів викладача щодо його оцінювання) – підсумкова частка значущості цього фактору дорівнює 23%;

5 – існування ризику в безпомилковій ідентифікації об'єкту навчальної комунікації, особливо під час складання іспитів або виконання поточних завдань – підсумкова частка значущості цього фактору дорівнює 17%;

Беручи до уваги результати оцінювання експертів значущості тих чи інших недоліків дистанційної форми навчання (рисунок 3), можемо сформулювати такі основні узагальнення. По-перше, найбільш відчутні за силою свого впливу недоліки дистанційної форми навчання позиціонують на рівні здобувача вищої освіти (індивідуальні, соціально-психологічні і фізіологічні особливості людини та якісні характеристики її трудових можливостей) – 24%, а також на організаційно-методичному рівні реалізації навчальної програми (неможливість своєчасно скорегувати помилкові дії здобувача вищої освіти) – 23%. Досить несподіваним для організаторів дослідження став результат оцінювання експертами значущості фактору обмеженості дистанційної форми навчання у формуванні практичних умінь та навичок на рівні лише 21%. Очікувалось, що саме цей недолік дистанційної форми навчання буде ідентифікований респондентами на рівні найбільш потужного за силою свого прояву. По-друге, найменшими за силою свого впливу серед недоліків дистанційної освіти експерти визначили недосконалість технології та методики ретрансляції знань, а також існування ризику в безпомилковій ідентифікації об'єкту навчальної комунікації, 15% та 17% відповідно. З огляду на той факт, що ці фактори пов'язані з рівнем

розвитку ІКТ дистанційного навчання, можемо стверджувати про те, що останні не стримують динаміку розвитку дистанційної форми навчання, а отже, фокус професійної уваги суб'єктів управління дистанційним навчанням повинен знаходитись поза межами питань змісту та методики використання відповідних технологій.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

По-перше, беручи до уваги результати аналізу думки студентів щодо порівняння якості вищої освіти, здобутої в межах денної та дистанційної форм навчання, можемо сформулювати такі основні висновки.

Незважаючи на високий рівень науково-методичного та інформаційно-комунікаційного забезпечення дистанційної форми навчання, її потенціал щодо забезпечення здобутої в її межах освіти все ще залишається недостатньо реалізованим як на організаційному (рівень ЗВО), так і на державному рівнях. Більшість студентів, переважно з суб'єктивних причин, має упереджене ставлення до реалізації можливості здобуття фахових знань за допомогою дистанційної форми навчання. Разом з тим, слід звернути увагу на готовність суспільства та його окремих соціальних інститутів до сприйняття дистанційної освіти на рівні самостійної за механізмом організаційного функціонування та спроможної за можливістю забезпечити якість освіти форми отримання фахових знань. За певних абстрагувань ми можемо говорити про наявність суперечності між пропозицією системою вищої освіти дистанційної форми до використання (наявність інституціонального, науково-методичного, матеріально-технічного, інформаційно-комунікаційного тощо забезпечення дистанційної освіти) та не готовністю потенційних об'єктів навчальної комунікації скористатися нею. У контексті необхідності (можливості) вирішення цієї суперечності, а також з огляду на постійне зростання пропозицій дистанційної освіти на світовому ринку освітніх послуг вважаємо за можливе (необхідне) розглянути такі напрями популяризації дистанційної форми навчання у вітчизняному просторі вищої освіти:

– розробити та забезпечити функціонування масових онлайн курсів з відкритим режимом користування. З огляду на світовий досвід використання потенціалів масових онлайн курсів, можемо припустити, що запропонований нами крок сприятиме формуванню позитивного іміджу дистанційної освіти як серед потенційних споживачів освітньої послуги на рівні вищої освіти, так і серед інших представників суспільства. Фокусом уваги масових онлайн курсів можуть стати ті питання, які мають для держави неабияке значення. Наприклад, держава, використовуючи механізми державно-приватного партнерства, може розробити та запропонувати до використання програми з: вивчення (або поглиблення знань) державної та іноземних мов; розвитку громадянських компетентностей членів суспільства тощо. Джерелом фінансування такої державної програми, поряд з коштами бюджету, можуть стати кошти міжнародних інституцій (кошти в межах грантових пропозицій; кошти міжнародних фондів та меценатів тощо);

– використовувати дистанційну форму навчання для викладання матеріалу окремих навчальних предметів / навчальних дисциплін починаючи з рівня базової середньої освіти. На нашу думку, реалізація цього напряму дозволить не лише підвищити рівень популярності дистанційної освіти серед учнівської та студентської молоді, а також сприятиме формуванню у неї культури дистанційного навчання. Безумовно, на початку використання цього механізму серед запропонованих навчальним планом до засвоєння в дистанційному режимі навчальних предметів / навчальних дисциплін не повинні бути ті, за якими передбачено проведення підсумкової державної атестації або складання іспитів за профільним напрямом

підготовки фахівців. Іншими словами, популяризація дистанційної форми навчання не повинна розпочинатись з переведення у віртуальний простір найбільш складних за змістом та великих за обсягом навчальних предметів / навчальних дисциплін;

– вдосконалити зміст запропонованого фахівцями Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до обговорення «Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» за шляхом внесення до нього норм про обов'язкову наявність в освітній програмі тих навчальних дисциплін, засвоєння матеріалу за якими передбачає використання виключно дистанційної форми навчання. Відповідна норма може бути імplementована до змісту Додатку відповідного положення, а саме тієї його частини, яка пов'язана з: питаннями доступу до освітньої програми та визнанням результатів навчання за нею (критерій 3); навчанням і викладанням за освітньою програмою (критерій 4); оцінюванням здобувачів вищої освіти (критерій 5); освітнім середовищем (критерій 7) тощо. Внесення дистанційної освіти до змісту напрямів (критерій) оцінювання якості освітньої програми, на наше переконання, сприятиме зростанню репутаційного капіталу дистанційної форми навчання.

По-друге, беручи до уваги результати аналізу думки студентів щодо оцінювання значущості тих чи інших переваг та недоліків дистанційної форми навчання для здобуття вищої освіти, можемо сформулювати такі основні висновки.

Безперечною перевагою дистанційної форми навчання є свобода суб'єкту дистанційного навчання у виборі зручного темпу засвоєння навчального матеріалу без прив'язування до місця та часу отримання знань. Цілком очевидно, що дотримання принципу свободи повинно бути покладено не лише в основу використання дистанційної форми навчання, а й у систему організації взаємодії між суб'єктами дистанційного навчання в межах так званого синхронного режиму навчальної комунікації. З огляду на порівняно високу значущість такої переваги дистанційної освіти, як можливість отримання фахових знань у тих ЗВО, навчання в яких для потенційних здобувачів вищої освіти не є доступним, наприклад, з огляду на велику вартість навчання або територіальну віддаленість конкретного ЗВО від місця постійного проживання абітурієнта, пропонуємо розглянути можливість встановлення норми для найбільш рейтингових вітчизняних ЗВО (наприклад, тих ЗВО, які займають перші десять місць у межах академічного рейтингу «ТОП-200 Україна» або (та) включені до університетського рейтингу «Times Higher Education World University Rankings») щодо обов'язковості пропозиції програм дистанційного навчання за найбільш затребуваними спеціальностями. На наше переконання, формування змісту та реалізація таких програм повинна відбуватись за участю провідних (рейтингових) іноземних університетів.

З огляду на визначену експертами значущість окремих недоліків дистанційної освіти, слід звернути увагу, з одного боку, на необхідність удосконалення методики перевірки рівня засвоєння суб'єктами дистанційного навчання професійних знань (зменшення часу перевірки викладачем контрольних завдань та збільшення кількості тих з них, перевірка яких здійснюється в автоматичному режимі), а з іншого, – на необхідність постійного корегування системи мотивації здобувача вищої освіти за напрямом врахування тих факторів, які обумовили його вибір на користь дистанційної форми навчання. На нашу думку, система управління дистанційним навчанням (програмне забезпечення для організації навчального процесу та контролю у межах вебсередовища) повинна передбачити можливість розвитку:

– ділової мотивації та мотивації співробітництва (пошук необхідної інформації та взаємодія з іншими суб'єктами дистанційного навчання щодо її систематизації та використання для вирішення конкретних завдань. Іншими словами, архітектоніка

розбудови програмного забезпечення щодо алгоритму досягнення здобувачем вищої освіти визначеного (запрограмованого) навчальною програмою результату повинна передбачати встановлення та організацію взаємодії між студентами, модератором та викладачами, зокрема й за рахунок використання потенціалів так званого синхронного режиму);

– пізнавальної мотивації (система управління вебресурсами навчальних дисциплін (програм) повинна забезпечувати актуалізацію та візуалізацію професійних знань. Програмне забезпечення для формування, збереження, накопичення та передачі інформації в межах дистанційної форми навчання повинно передбачати автоматичне оновлення фахової інформації у межах вебресурсу відповідної навчальної програми);

– мотивів самореалізації та самоствердження (обране для організації навчального процесу програмне забезпечення повинно враховувати не лише можливість розвитку загальних та професійних знань у суб'єктів дистанційного навчання, а зокрема і можливість їх презентації іншим учасникам навчальної комунікації з отриманням певного статусу. Для забезпечення розвитку особистості та підвищення рівня її самоідентифікації в професійному середовищі система управління вебресурсами навчальних дисциплін (програм) повинна передбачати використання потенціалів так званого ігрового менеджменту (елементи гри та імпровізації під час навчальної комунікації);

– мотивів афіліації та комунікації (система управління дистанційним навчанням, незважаючи на існування можливості використання в її межах синхронного режиму взаємодії для забезпечення взаємодії учасників навчальної комунікації, не вирішує питання формування та використання під час навчального процесу емоційно значимих стосунків. Заміна реального (традиційного) суспільного оточення на віртуальне не дозволяє суб'єкту дистанційного навчання, з одного боку, використати потенціали емоційного стану для підвищення ефективності навчальної комунікації, а з іншого – значно викривлює зміст та практику дії механізму перевірки обраної моделі поведінки здобувача вищої освіти у вебсередовищі. Іншими словами, система управління дистанційним навчанням повинна охоплювати не лише питання організації навчального процесу в межах певної локальної мережі, а й забезпечувати можливість виникнення керованих (бажаних) емоційних станів).

Підсумовуючи вище наведене, вважаємо за необхідне звернути увагу на необхідність запровадження обов'язкового психологічного тестування всіх осіб, зацікавлених у використанні потенціалу дистанційної форми навчання для здобуття вищої освіти. Метою такого тестування повинно стати виявлення педагогічно-психологічної готовності потенційного споживача освітянських послуг до використання дистанційної форми навчання для отримання професійних знань. На нашу думку, відповідне тестування повинно охоплювати як суб'єктів, так і об'єктів навчальної комунікації, адже ефективність використання ІКТ дистанційного навчання залежить від готовності кожного з учасників навчального процесу до використання вебсередовища для досягнення професійних (для викладачів) та особистісних (для здобувачів вищої освіти) цілей. Сформульована нами пропозиція щодо необхідності перевірки готовності абітурієнтів до використання дистанційної форми навчання для здобуття вищої освіти потребує додаткового обґрунтування, а отже, може бути розглянута на рівні одного з перспективних напрямів в організації подальших наукових пошуків відповідного змістовного спрямування.

Серед перспективних напрямів в організації наукових розвідок щодо порушеної проблематики слід звернути увагу також на ті з них, предметом наукових досліджень яких є питання впливу факторів індивідуального, організаційного, регіонального та

державного рівнів на розвиток дистанційної освіти в Україні, а також з'ясування умов ефективності використання дистанційної форми навчання на кожному з рівнів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] G.S. Becker, *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. N.Y.: Columbia University Press, 1964.
- [2] A. Migala-Warchol, and M. Pasternak-Malicka, *Living Standards of EU Countries' Residents: Impact of Education and Innovation*. Marketing and Management of Innovations, Iss. 4, p. 307-315, 2018.
- [3] Л.О. Белова, *Якісна освіта як запорука якості життя населення*, Теорія та практика державного управління, Вип. 4, с. 8–17, 2016.
- [4] Л.М. Гриневич, *Пріоритетні напрями змін у вищій освіті на 2018-2019 рр.* Міністерство освіти і науки України, [Електронний ресурс]. Доступно: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/infographik/MON_prioritety_new.pdf, Дата звернення: Лип. 19, 2019.
- [5] Л.М. Гриневич, *Якість вищої освіти як пріоритет державної політики у сфері вищої освіти*. Київський національний торговельно-економічний університет: міжнародна конференція «Розбудова системи забезпечення якості вищої освіти в Україні», [Електронний ресурс]. Доступно: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/afdd0bda19a6d3615794b02bdfa92c4d.pdf>, Дата звернення: Лип. 18, 2019.
- [6] Про Національну програму інформатизації, Закон України від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР, Відомості Верховної Ради України, 1998, №27-28, ст. 181.
- [7] Пріоритетні напрями наукових досліджень НАПН України на 2018–2022 рр., Загальні збори НАПН України від 17.11.2017 р., Національна академія педагогічних наук України. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1315/>. Дата звернення: Лип. 17, 2019.
- [8] За крок до єдиного цифрового ринку з ЄС: в Україні розпочала роботу оціночна місія Євросоюзу, Офіс Президента України, Офіційне інтернет-представництво Президента України. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.president.gov.ua/news/za-krok-do-yedinogo-cifrovogo-rinku-z-yes-v-ukrayini-rozпоч-56837>. Дата звернення: Лип. 18, 2019
- [9] В. Б. Артеменко, и др., *Новые информационные технологии в образовании для всех: e-образование: монография*, Киев: МНУЦИТ и С., 2015.
- [10] Б. П. Бочаров, *Інформаційні технології в освіті: монографія*, Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015.
- [11] В. Ю. Биков, *Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія*, Київ: Атіка, 2008.
- [12] В. І. Гриценко, и др., *Новые информационные технологии в образовании для всех: непрерывное образование: монография*, Киев: Академперіодика, 2013.
- [13] Р. С. Гуревич, М.Ю. Кадемія, та М.М. Козяр, *Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців: монографія*. Львів: Вид-во «СПОЛЮМ», 2012.
- [14] Н. Т. Задорожна, та ін., *Методологія інформатизації наукової та управлінської діяльності установ НАПН України на основі веб-технологій: монографія*, К.: Атіка, 2014.
- [15] В. В. Лапінський, та ін., *Засоби інформаційно-комунікаційних технологій єдиного інформаційного простору системи освіти України: монографія*. В.Ю. Биков, Ред. Київ: Пед. думка, 2010.
- [16] G. Bulman, and R.W. Fairlie, *Technology and Education: Computers, Software, and the Internet*. Handbook of the Economics of Education. 2016, Vol. 5, pp. 239-280.
- [17] N. Burbules, *The Risks And Promises Of Information Technologies For Education*. New York: Routledge, 2018.
- [18] S.P. John, *The integration of information technology in higher education: A study of faculty's attitude towards IT adoption in the teaching process*. Contaduría y Administración. 2015, №60(S1), pp. 230-252.
- [19] D. D. Noble, *The Classroom Arsenal: Military Research, Information Technology and Public Education*. London: Routledge, 2017, 242 p.
- [20] D. Hawkrigde, T. Vincent, and G. Hales, *New Information Technology in the Education of Disabled Children and Adults*. London: Routledge, 2018.
- [21] X. Anxin, and C. Guisong, *A Study on the Effects of Teachers' Information Literacy on Information Technology Integrated Instruction and Teaching Effectiveness*. EURASIA Journal of Mathematics, Science & Technology Education, 2016, Vol. 12, pp. 335-346.
- [22] С. А. Мороз, І.С. Бука, В.М. Мороз, та Л.Н. Грень, *Детермінанти якості вищого образования: значимость и сила влияния (по результатам экспертного оценивания студентов Балтийской Международной Академии, Латвия)*. Научно-методический журнал КазНПУ «Педагогика и психология», 2019, №1, с. 74–80
- [23] С. А. Мороз, І.С. Бука, С.А. Бука, та В.М. Мороз, *Оцінювання якості вищої освіти студентами як елемент системи державного контролю за якістю надання освітніх послуг закладами вищої освіти (на*

прикладі опитування студентів Балтійської Міжнародної Академії, Латвія). Вісник НУЦЗУ (Серія «Державне управління»), 2018, Вип. 2 (9), с. 282–295.

[24] С. А. Мороз, *Досвід Китаю у забезпеченні розвитку галузі освіти як підґрунтя для вдосконалення механізмів державного управління якістю вищої освіти України*. Інвестиції: практика та досвід, 2019, №9, с. 70–77.

[25] В. М. Мороз, В.П. Садковий, В.М. Бабаєв, та С.А. Мороз, *Онлайн опитування студентів у системі забезпечення якості вищої освіти*. Інформаційні технології та засоби навчання, 2018, №6, [Електронний ресурс]. Доступно: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2415>. Дата звернення: Лип. 17, 2019.

[26] S. Sudman, N. Bradburn, and N. Schwarz, *Thinking About Answers: The Application of Cognitive Processes to Survey Methodology*. San Francisco: Jossey-Bass, 2010.

[27] М.М. Карпенко, *Світовий досвід розвитку дистанційних форм освіти у вітчизняному контексті*. Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.niss.gov.ua/articles/1693/>. Дата звернення: Лип. 20, 2019.

[28] Центр забезпечення якості освіти НаУКМА: документи та звіти, *Звіт про опитування щодо якості викладання навчальних дисциплін НаУКМА*. Національний університет «Києво-Могилянська академія». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.ukma.edu.ua/index.php/osvita/quality-edu>. Дата звернення: Лип. 17, 2019.

Матеріал надійшов до редакції 25.08.2019р.

ДИСТАНЦИОННАЯ ФОРМА ПОЛУЧЕНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: АНАЛИЗ МНЕНИЯ СТУДЕНТОВ О КАЧЕСТВЕ, ПРЕИМУЩЕСТВАХ И НЕДОСТАТКАХ

Мороз Светлана Анатольевна

кандидат наук по государственному управлению,
старший научный сотрудник учебно-научно-производственного центра
Национальный университет гражданской защиты, г. Харьков, Украина
ORCID ID 0000-0002-2696-1278
ra_ekma@yahoo.com

Романовский Александр Георгиевич

доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики
и психологии управления социальными системами им. акад. И.А. Зязюна
Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», г. Харьков,
Украина
ORCID ID 0000-0002-0602-9395
romanovskiy_a_khpi@ukr.net

Мороз Владимир Михайлович

доктор наук по государственному управлению, профессор, профессор кафедры педагогики
и психологии управления социальными системами имени акад. И.А. Зязюна
Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», г. Харьков,
Украина
ORCID ID 0000-0003-0796-5035
moroz32@rambler.ru

Домбровская Светлана Николаевна

доктор наук по государственному управлению, профессор,
начальник учебно-научно-производственного центра
Национальный университет гражданской защиты, г. Харьков, Украина
ORCID ID 0000-0002-8627-0057
dombrovskasv@gmail.com

Грень Лариса Николаевна

кандидат педагогических наук, доцент,
ведущий научный сотрудник учебно-научно-производственного центра
Национальный университет гражданской защиты, г. Харьков, Украина
ORCID ID 0000-0003-4466-6018
mega_lgren@ukr.net

Помаза-Пономаренко Алина Леонидовна

кандидат наук по государственному управлению,
начальник научного отдела по проблемам государственной безопасности
Национальный университет гражданской защиты, г. Харьков, Украина
ORCID ID 0000-0001-5666-9350
a_pp_1@i.ua

Аннотация. Статья содержит результаты анализа научной литературы относительно уровня разработки проблематики использования информационно-коммуникационных технологий в системе дистанционного образования, а также направлений решения вопросов обеспечения качества полученного в ее пределах высшего образования. Подавляющее большинство научных исследований, особенно в пределах отечественной научной мысли, было выполнено с использованием теоретических методов научного познания и сосредотачивалось на теории, системе, законах, идеях и парадигмах знаний дистанционного образования и его качества. Такой подход несколько сужает фокус рассмотрения соответствующего феномена, так как вопрос практики функционирования отдельных элементов соответствующей системы остается открытым для дальнейших научных изысканий. В отличие от отечественных ученых, зарубежные исследователи концентрируют свое внимание на решении вопросов эффективности функционирования системы дистанционного образования и используют для этого сугубо эмпирические методы исследования. Принимая во внимание недостаточно представленные в пределах отечественной научной мысли результаты исследований феномена качества высшего образования в системе дистанционной формы его получения, формулировка которых стала возможной в результате использования эмпирических методов научного познания, а также в контексте факта существования запроса со стороны субъектов государственного управления развитием системы высшего образования, так точно как и со стороны администраций высших учебных заведений, на результаты таких научных изысканий. Авторами публикации предлагается к рассмотрению и обсуждению анализ проведенного в 2018/19 учебном году опроса студентов «Отношение к дистанционному образованию и оценки его качества». Статья содержит результаты анализа ответов респондентов на вопрос о качестве полученного в рамках дистанционной формы обучения высшего образования. Полученная в результате обработки анкет информация рассматривается авторами статьи через призму условного сравнения качества высшего образования в системе дневной и заочной форм обучения. Кроме того, в статье представлены результаты оценки студентами значимости основных преимуществ и недостатков дистанционной формы обучения. Сформулированные по результатам анализа полученной информации обобщения были представлены в виде предложений по повышению качества высшего образования в рамках дистанционной формы его получения, а также направлений совершенствования содержания и практики реализации государственной политики относительно использования информационно-коммуникационных технологий в образовании.

Ключевые слова: дистанционное образование; информационно-коммуникационные технологии; качество высшего образования; опрос студентов; преимущества и недостатки дистанционного образования.

DISTANCE EDUCATION: ANALYSIS OF STUDENTS' OPINIONS ON ITS QUALITY, ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Svitlana A. Moroz

PhD in Public Administration, Senior Research Officer of Training Research and Production Center
National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-2696-1278
ra_ekma@yahoo.com

Oleksandr G. Romanovs'kyj

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor,
Head of Academician I. Zyazyun Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-0602-9395
romanovskiy_a_khpi@ukr.net

Volodymyr M. Moroz

Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor,
Academician I. Zyzun Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-0796-5035
moroz32@rambler.ru

Svetlana M. Dombrowska

Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor, Head of Training Research and Production Center
National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-8627-0057
dombrowskasv@gmail.com

Larisa M. Gren

PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Leading Researcher of Training Research and Production Center
National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-4466-6018
mega_lgren@ukr.net

Alina L. Pomaza-Ponomarenko

PhD in Public Administration, Head of the Department for State Security Matters
National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-5666-9350
a_pp_l@i.ua

Abstract. The article deals with the results of scientific literature analysis on the usage of information and communication technologies in the system of distance education, as well as the ways of solving the problems regarding ensuring the quality of higher education obtained within its framework. The vast majority of scientific researches, especially within the framework of opinions of domestic science, was carried out using the theoretical research methods and focused on the theory, system, laws, ideas and paradigms of knowledge regarding distance education and its quality. This approach narrows to certain extent the focus of the relevant phenomenon consideration, because the issue on the relevant system separate elements functioning remains open for further research. As opposed to domestic scientists, foreign researchers pay their attention to solving the problems connected with the effectiveness of the distance education system; for this purpose they use purely empirical research methods. Due to the lack of the results of domestic research on distance higher education quality, on the one hand, and the request from public administration subjects for the development of the higher education system, on the other hand, the authors offer to take into consideration the analysis of the results of the survey on students' attitude to distance education and assessment of its quality which was carried out in 2018/19 academic year. The article contains the results of the analysis of respondents' answers as for the expected quality of higher education obtained remotely. The obtained results are presented through the prism of conditional comparison of the quality of higher education received in the systems of full-time and distance learning forms of education. In addition, the article shows the results of students' assessment of the importance of the main advantages and disadvantages of distance learning, due to the analysis of which the proposals on the improvement of higher education quality, its content and ways of the implementation of state policy as for the usage of information and communication technologies in education were made.

Keywords: distance education; information and communication technologies; the survey of students; advantages and disadvantages of distance education.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] G.S. Becker, *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. N.Y.: Columbia University Press, 1964. (in English)
- [2] A. Migala-Warchol, and M. Pasternak-Malicka, *Living Standards of EU Countries' Residents: Impact of Education and Innovation*, Marketing and Management of Innovations, vol. 4, p. 307-315, 2018. (in English)
- [3] L.O. Bielova, *Quality education as a key to the quality of life of the population*. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, vol. 4, pp. 8–17, 2016. (in Ukrainian)

- [4] L.M. Hrynevych, *Priorities for change in higher education for 2018-2019*. [Online]. Available: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/infographik/MON_prioritety_new.pdf, Accessed on: Jul. 19, 2019. (in Ukrainian)
- [5] L.M. Hrynevych, “Quality of higher education as a priority of public policy in the field of higher education”, in *Int. conf. “Development of the quality assurance system of higher education in Ukraine”*. [Online]. Available: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/afdd0bda19a6d3615794b02bdfa92c4d.pdf>, Accessed on: Jul. 18, 2019. (in Ukrainian)
- [6] The Law of Ukraine “On the National Programme for Informatisation” (№ 74/98-VR) dated 04.02.1998, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1998, №27-28, p. 181. (in Ukrainian)
- [7] *Priority directions of scientific research of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine for 2018-2022*. [Online]. Available: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1315/>. Accessed on: Jul. 17, 2019. (in Ukrainian)
- [8] *A step towards a digital single market with the EU: EU evaluation mission launched in Ukraine*. [Online]. Available: <https://www.president.gov.ua/news/za-krok-do-yedinogo-cifrovogo-rinku-z-yes-v-ukrayini-rozpozch-56837>. Accessed on: Jul. 18, 2019 (in Ukrainian)
- [9] V.B. Artemenko et al., *New information technologies in education for all: e-education: monograph*. Kiev: MNUCIT i S., 2015. (in Russian)
- [10] B.P. Bocharov, *Information technology in education: monograph*. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova, 2015. (in Ukrainian)
- [11] V.Iu. Bykov, *Models of Open Education Organizational Systems: monograph*. Kyiv: Atika, 2008. (in Ukrainian)
- [12] V.I. Gricenko et al., *New information technologies in education for all: continuing education: monograph*, Kiev: Akadempriodika, 2013. (in Russian)
- [13] R.S. Hurevych, M.Iu. Kademiia, and M.M. Koziar, *Information and communication technologies in professional education of future specialists: monograph*. Lviv: Vyd-vo «SPOLOM», 2012. (in Ukrainian)
- [14] N.T. Zadorozhna et al., *Methodology of informatization of scientific and management activity of the institutions of NAPS of Ukraine on the basis of web technologies: monograph*, K.: Atika, 2014. (in Ukrainian)
- [16] G. Bulman, and R.W. Fairlie, *Technology and Education: Computers, Software, and the Internet. Handbook of the Economics of Education*, 2016, vol. 5, pp. 239-280. (in English)
- [17] N. Burbules, *The Risks And Promises Of Information Technologies For Education*, New York: Routledge, 2018. (in English)
- [18] S.P. John, The integration of information technology in higher education: A study of faculty's attitude towards IT adoption in the teaching process, *Contaduría y Administración*, 2015, №60 (S1), pp. 230-252. (in English)
- [19] D.D. Noble, *The Classroom Arsenal: Military Research, Information Technology and Public Education*, London: Routledge, 2017, 242 p. (in English)
- [20] D. Hawkrigde, T. Vincent, and G. Hales, *New Information Technology in the Education of Disabled Children and Adults*, London: Routledge, 2018. (in English)
- [21] X. Anxin, and C. Guisong, “A Study on the Effects of Teachers' Information Literacy on Information Technology Integrated Instruction and Teaching Effectiveness”, *EURASIA Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 2016, vol. 12, pp. 335-346. (in English)
- [22] S.A. Moroz, Y.S. Buka, V.M. Moroz, and L.N. Hren, “Determinants of Higher Education Quality: Significance and Power of Influence (Based on Expert Assessment of Students at the Baltic International Academy, Latvia)”, *Nauchno-metodycheskyi zhurnal KazNPU «Pedahohyka y psykholohyia»*, 2019, vol. 1, pp. 74–80. (in Ukrainian)
- [23] S.A. Moroz, I.S. Buka, S.A. Buka, and V.M. Moroz, “Assessing the quality of higher education by students as an element of the system of state control over the quality of the provision of educational services to higher education institutions (for example, a survey of students of the Baltic International Academy, Latvia)”, *Visnyk NUTsZU (Serii «Derzhavne upravlinnia»)*, 2018, vol. 2 (9), pp. 282–295. (in Ukrainian)
- [24] S.A. Moroz, “China's experience in securing the development of the education sector as a basis for improving the quality management mechanisms of higher education in Ukraine”, *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 2019, vol. 9, pp. 70–77. (in Ukrainian)
- [25] V.M. Moroz, V.P. Sadkovi, V.M. Babaiev, and S.A. Moroz, *Online survey of students in the higher education quality assurance system*. [Online]. Informatsiini tekhnolohii ta zasoby navchannia, 2018, №6, Available: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2415>. Accessed on: Jul. 17, 2019.
- [26] S. Sudman, N. Bradburn, and N. Schwarz, *Thinking About Answers: The Application of Cognitive Processes to Survey Methodology*, San Francisco: Jossey-Bass, 2010. (in English)
- [27] M.M. Karpenko, World experience of development of distance education in the domestic context. [Online]. Available: <http://www.niss.gov.ua/articles/1693/>. Accessed on: Jul. 20, 2019.
- [28] Survey Report on the Quality of Teaching of NaUKMA. [Online]. Available: <https://www.ukma.edu.ua/index.php/osvita/quality-edu>. Accessed on: Jul., 2019.

